7. Соловьев А. И. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов /А. И. Соловьев – М.: Аспект Пресс, 2003. – 559 с.
8. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. – М.: Мысль, 2001. – 426 с.
9. Хаусхофер К. Геополитическая динамика меридианов и параллелей («Газета Геополитики». – 1943. – № 8. Германия).
10. Haushofer K. Der Kontinentalblock. Op. cit.; Хаусхофер К. Континентальный блок: Москва-Берлин-Токио / Дугин А.Г. Основы геополитики. Указ. соч. – С.825–835.

УДК 94(476):«1859/1914»

СТАНАЎЛЕННЕ ТАВАРЫСТВАЎ ЦВЯРОЗАСЦІ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX СТСТ

Сяргей Мяньчэня
Мінск, Беларусь

Артыкул прысвечаны працэсу станаўлення таварыстваў цвярозасці на тэрыторыі Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стагоддзяў. Першыя падобныя арганізацыі ўзніклі на хвалі цвярозага руху 1859 – 1861 гг., але сустрэлі супраціў з боку дзяржавы і былі ліквідаваны, новы этап станаўлення таварыстваў прыходзіцца на канец XIX – пачатак XX ст.

Ключавыя словы: таварыствы цвярозасці, праваслаўная і каталіцкая царква, устрыманне ад алкаголя

У канцы XIX – пачатку XX стст. у Расійскай Імперыі адбылося фарміраванне новай стадыі цвярозага руха, які знайшоў сваё адлюстраванне ў выданні антыалкагольнай літаратуры, шырокаму асвятленню праблемы п'янства ў перыядычным друку. Развіццё ідэй цвярозасці па практыцы рэалізавалася ў стварэнні адпаведных таварыстваў.

Стаўленне афіцыйных улад да таварыстваў цвярозасці было неадназначным. Першыя вядомыя у Расійскай імперыі таварыствы цвярозасці ўзніклі ў Ліфляндскай губерні. У 1836 г. пастар Кельбрандт склаў першы статут таварыства цвярозасці, пад якім падпісалася 50 прыхажан, і накіраваў яго на зацвярджэнне губернатару [1, с. 972]. Тады ўлады не толькі не зацвердзілі дакумент, але і забаранілі пастарам весці агітацыю за адмову ад гарэлкі, але паступова цвярозы рух перакінуўся і на літоўска-беларускія губерні. У 1859 г. рух дасягнуў піка развіцця, на тэрыторыі Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай і Мінскай губерні у ім па падліку навукоўцаў прыняло ўдзел каля 475 тыс. чалавек, пераважна з заходняй часткі сучаснай Беларусі [2, с. 55]. Адбылася і інстытуалізацыя руха – мясцовыя каталіцкія святары сталі ствараць таварыствы цвярозасці, У "Историческим очерке состояния Православной церкви в Литовской епархии за время с 1839-1889 гг." адзначалася, што ў 50-я гг. XIX ст. у якасці "подражания католикам", ці хутчэй у супрацьвагу апошнім былі створаны і праваслаўныя таварыствы цвярозасці, якія за актыўную дзейнасць атрымалі ў 1860 г. падзяку ад мітрапаліта Іосіфа, аднак па паведамленням з месцаў, у некаторых таварыствах толькі трэць з запісаных цалкам кінула піць гарэлку [3, с. 484 - 485]. Афіцыйныя улады, як свецкія, так і царкоўныя выступілі супраць дадзеных арганізацый. Мітрапаліт Маскоўскі Філарэт выказваўся, што хоць сама ідэя цвярозасці з'яўляецца добрай, рэалізацыя яе праз стварэнне арганізацый парушае прынцып дабраахвотнасці, а мэта таварыстваў "произвести расстройство в одной из отраслей государственного дохода" [3, с. 487]. Генерал-губернатар Назімаў патрабаваў ад Ковенскага епіскапа ліквідаваць каталіцкія таварыствы, але той адмовіўся. Моцны удар па таварыствам нанёс М. Мураўёў, у выдадзеным ім цыркуляры каталіцкія таварыствы

цвярозасці былі абвешчаны нелегальнымі арганізацыямі, за удзел у якіх уводзілася жорсткая адказнасць. Праваслаўныя таварыствы зніклі яшчэ раней, на працягу 1860 – 1861 гг., у выніку падаўлення цвярозага руху [3, с. 488]. У савецкая гістарыяграфіі падкрэсліваўся народны характар цвярозага руху 1859 – 1861 гг., і пазначалася, што царква не толькі не спрыяла развіццю ідэй цвярозасці, але і тармазіла гэты працэс [4, с. 12].

Першае афіцыйнае таварыства цвярозасці было зарэгістравана ў 1874 г. у с. Дзекалаўка Палтаўскай губерні. У 1882 г. у с. Тацева Смаленскай губерні было створана таварыства "Согласие трезвости" [2, с. 83]. Распачаўся паступовы рост колькасці дадзеных арганізацый. Так, калі ў 1900 г. у Расійскай Імперыі налічвалася прыкладна 155 таварыстваў цвярозасці, то ў 1913 г. – каля 1800, якія аб'яднoўвалі больш за 500 тыс. удзельнікаў [5]. Для распаўсюджвання таварыстваў выдавалася спецыяльная літаратура. Так, у зборніку І.Мардвінава "Общество трезвости, жизнь и работа в нём" прыводзілася паэтапная інструкцыя арганізацыі таварыства, падаваліся прыклады статутаў, абетных грамат, пасведчанняў удзельнікаў, прамовы аб шкодзе п'янства [6].

Росту колькасці таварыстваў цвярозасці спрыяла і царкоўная ўлада. 12 чэрвеня 1909 г. Свяшчэнны Сінод распаўсюджвае ўказ з праэктам аб запрашэнні духавенства да барацьбы з народным п'янствам. У ўказе падкрэслівалася актыўная пазіцыя царквы ў барацьбе з п'янствам у 50-я гг., калі Сінод падтрымаў святароў (што было вельмі спрэчным тэзісам), указ 1889 г., які даручаў не дапускаць дробнага гандлю спіртнымі напоямі на царкоўнай і манастырскай зямлі. Зараз патрабаваліся новыя меры: арганізацыя таварыстваў цвярозасці, брацтваў, царкоўных саветаў, пропаведзі супраць п'янства павінны былі стаць абавязковымі для ўсіх святароў, у семінарыях планавалася стварыць асобны аддзел антыалкагольнай літаратурай у бібліятэках, пры выкладанні гігіены настаўнікам звяртаць увагу на наступствы п'янства, набыць наглядныя дапаможнікі [7]. Гэтыя меры мелі свой эфект, так калі ў 1907 г. было зарэгістравана 84 таварыства, то ў 1909 – 251, у 1910 – 458 [5].

На тэрыторыі сучаснай Беларусі праваслаўныя таварыствы цвярозасці фіксуюцца ў 1889 г. пры Вылеўскай царкве Гомельскага павета (67 удзельнікаў) і пры Бярозкаўскім прыходзе Клімавіцкага павета (70 чал.), у 1890 г. у с. Брашэвічы Кобрынскага павета (70 чал.) , в. Грыцэвічы Слуцкага павета. Першыя тры ў хуткім часе пераcталі існаваць, бо сяляне не падтрымалі ідэю абсалютнай цвярозасці і не адмовіліся ад спажывання алкаголя па святах [8, с. 9 – 10].

Падрабязнае апісанне таварыства цвярозасці ў Грыцэвічах сустракаецца ў працы М. Грыгор'ева "Русские общества трезвости, их организация и деятельность". Стваральнікам таварыства і яго кіраўніком быў святар М. Петрапаўлаўскі, у лік таварыства ўваходзілі настаўнік Валынцеў, царкоўны стараста Хмялеўскі, валасны старшыня Корсюк, пісар Шмакаў, сяляне Веліч, Магілевіч, Васілеўскі і Грынкевіч. Пры ўступленні ў таварыства служыўся малебен Св. Пятру і Паўлу і даваўся абет цвярозасці; за парушенне яго - вымова, штраф ці выгнанне з таварыства. Члены таварыства павінны былі не ставіць сабе вышэй і не хваліцца сваёй цвярозасцю перад іншымі. У 1890 г. у таварыства запісалася на 1 год і болей - 10 мужчын, на час Вялікага Паста - 40 мужчын; у 1891 г. - на ўсё жыццё: 5 мужчын (м) і 2 жанчыны (ж), на 1 год і болей - 25 м. і 2 ж., на Вялікі Пост - 62 м. і 10 ж.; у 892 г. - на ўсё жыццё: 1 м., на 1 г. і болей - 9 м, і 3 ж., на Вялікі Пост - 20 м. і 2 ж. У 1893 г. - на ўсё жыццё: 2 м., на 1 год і болей -14 м. і 3 ж., на Вялікі Пост - 29 м. У 1891 г. 5 чалавек далі абет не курыць пад час Вялікага Паста. Таварыства мела невялікую чайную, дзе прадавалася гарбата стаканамі па 1 кап. За чатыры гады абет цвярозасці быў парушаны толькі адзін раз [9, с. 17]. Як бачна, большая частка ўдзельнікаў таварыства адмаўлялася ад спажывання алкаголя толькі на пэўны тэрмін.

М. Васовіч падае наступную інфармацыю аб таварыствах цвярозасці на 1910 г.: Гродзенская епархія – 8 (2 створаны ў 1907 г., па 1 – у 1908 і 1910 гг., 4 – у 1909 г.) - 646 чал.; Літоўская епархія – 7 (3 - да 1906, па 1 – у 1907 і 1908, 2 - у 1909 гг.) - 377 чал.; Мінская епархія – 1 (1907 г.) – 60 чал.; Полацкая епархія – 4 (1 – у 1908, 3 – у 1910 г.) – 204 чал. [8, с. 11].

І. Афанасьеў пазначае колькасць таварыстваў цвярозасці ў 5 заходніх губернях на 1 студзеня 1911 г. у памеры 31, якія ахоплівалі 1400 чалавек. Размеркаванне таварыстваў па губернях, а таксама іх характар можна адзначыць па дадзеных наступнай табліцы:

Табліца 1. Таварыствы цвярозасці на 1 студзеня 1911 г. [5]

Губерня	**Агульная колькасць таварыстваў цвярозасці**	**Гарадскія**	**Сельскія**	**Царкоўныя**	**Свецкія**	**Колькасць членаў**
Віленская	8	3	5	8	-	377
Віцебская	6	1	5	6	-	231
Гродзенская	8	3	5	8	-	646
Мінская	6	-	6	6	-	>60
Магілёўская	3	1	2	3	-	>86
Разам	**31**	**8**	**23**	**31**	**0**	**1400**

У параўнанні з іншымі рэгіёнамі імперыі колькасць таварыстваў цвярозасці на тэрыторыі беларускіх губерній была самая нізкая, а агульная колькасць іх удзельнікаў саступала адпаведнаму паказчыку амаль па кожнай асобнай губерні Цэнтральна-Чарназёмнага і Цэнтральна-нечарназёмнага рэгіёнаў Расіі (за выключэннем Тульскай губерні – 672 чал.). Асобна ў плане развіцця таварыстваў цвярозасці стаяла Ковенская губерня, дзе налічвалася каля 35000 удзельнікаў літоўскай арганізацыі “Цвярозасць”. Не высокай была і сярэдняя колькасць членаў аднаго таварыства – ад 80 па Гродзенскай губерні да 10 па Мінскай [5]. А вось нізкі працэнт гарадскіх таварыстваў у цэлым адпавядаў агульнадзяржаўнаму паказчыку.

На аснове матэрыялаў І. Мардвінава можна вылучыць больш падрабязную інфармацыю аб месцызнаходжання, колькасці ўдзельнікаў і кіраўніках таварыстваў цвярозасці (Табліца 2). З пералічаных Мардвінавым таварыстваў на тэрыторыі сучаснай Беларусі знаходзілася 16, адно з якіх знаходзілася на стадыі фарміравання. Трэба адзначыць, што частка таварыстваў прытрымлівалася прынцыпаў памеранага спажывання алкаголя, ці абсалютнай адмовы толькі на час Вялікага паста.

Табліца 2. Таварыствы цвярозасці на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў 1911 г. (паводле матэрыялаў І. Мардвінава) [6, с. 177 - 227]

Таварыства цвярозасці	**Месца знаходжання**	**Дата заснавання**	**Кіраўнік**
Волчынскае	М. Волчын, Гродзенская губ.	1908	Св. Яўстафій Паўловіч
Выдрыцкае	В. Выдрыца Барысаўскі павет, Мінская губ. (Крупскі раён)	?	Святар А. Скаруцкі
Габінскае	В. Габы Віленская губ. (Мядзельскі раён)	?	Св. Іаан Лявіцкі
Глыбоцкае	М. Глыбокае, Дісненскі павет, Віленская губ.	29.10.1907	Св. Мікалай Ігнатовіч
Грыцэвіцкае	В. Грыцэвічы, Слуцкі павет, Мінская губ. (Клецкі раён),	1890	Св. М. Петрапаўлаўскі
Дрысвяцкае	Ковенская губ. Браслаўскі раён	?	Св. Андронік Фёдараў
Есьманскае	Эсьмоны Барысаўскі павет, Мінская губерня, (Бялыніцкі раён),	?	Св. Ф. Багданоўскі

Іаана-Прадцечанскае	Макрянская царква, в. Мокрае, Быхаўскі павет, Магілёўская губ	1908	Св. Іаан Бародзіч
Касуцінскае	В. Касута, Віленская губ. (Вілейскі раён)	?	Св. Мікалай Пятроўскі
Касарыцкае	В. Касарычы, Бабруйскі павет, Мінская губ. (Глускі раён)	?	?
Аздячскае	Аздзяцічы, Барысаўскі павет, мінская губ. Барысаўскі раён	1907	Св. Міхаіл Шалковіч
Арэхаўскае	М. Арэхава, Лепельскі павет, Віцебская губ. (Ушацкі раён)	?	?
Прылепскае	Свята-Георгіеўская царква, Астрашыцкі гарадок, Мінскі павет	?	?
Райчанскае	В. Райцы, Навагрудскі павет, Мінская губ. (Карэліцкі раён)	?	Св. А. Валасовіч
Раваніцкае	Раванічы, Ігуменскі павет, Мінская губерня (Чэрвеньскі раён)	?	Св. Г. Ташкоў
Селявіцкае	Селявічы, Слонімскі павет, Гродзенскай губ. (Слонімскі раён)	?	на стадыі фармавання Св. П. Агіцкі

Найбольш поўная інфармацыя прысутнічае па Глыбокскаму таварыству, якое пазначаецца ў каментарыях ледзь не як адзінае, якое мела зацверджаны статут, асновай якога стаў статут Аляксандра-Неўскага таварыства ў Санкт-Пецярбургу [6, с. 187]. Цікавым фактам з'яўляецца ўпамінанне свецкага таварыства – Арэхаўскае таварыства цвярозасці інтэлегентаў (Лепельскі павет, на сучасны стан – в. Арэхаўна Ушацкага раёна Віцебскай вобласці), але знайсці больш падрабязную інфармацыю аб ім не атрымалася [6, с. 209].

З архіўных крыніц трапляецца справа таварыства ў Эсьмонах (Бялыніцкі раён). Члены таварыства – прыхажане мясцовай царквы – склалі ў 1910 г. прыгавор аб закрыцці ў Эсьмонах піцейных устаноў, але дадзены дакумент не меў юрыдычнай моцы і не быў зацверджаны ўладамі, бо правамоцнымі лічыліся толькі пастановы валасных ці местачковых сходаў, а з ліку тых, хто падпісаў пратакол, толькі 6 асоб з'яўляліся жыхарамі мястэчка [10, арк. 156].

"Наша Ніва" у 1908 г. паведамляе аб спробе стварэння таварыства цвярозасці ў м. Малеч (Пружанскі павет): "3 гады таму (1905 – М.С.) поп узяў прысягу ад сваёй парафіі, каб не пілі гарэлку, мужыкі пратрымаліся 2 тыдні і сарваліся". Калі праэкт праваліўся, мясцовыя жыхары пастанавілі на сходзе забараніць продаж (маецца на ўвазе беспатэнтны), а штраф за невыкананне накіроўваць на карысць грамады [11, с. 5 – 6]. Падобнае рашэнне был прынята сялянамі в. Вялікая Ліпа (Навагрудскі павет), дзе для нагляду за нелегальным продажам было абрана 4 чалавека, штраф – 25 руб. – таксама планавалася накіроўваць на грамадскія патрэбы [12, с. 7].

У 1914 г. таварыства цвярозасці было заснавана ў Горках, але колькасць членаў яго была нязначная, большую частку складалі жанчыны. Самі мясцовыя жыхары тлумачылі свае адносіны да дадзенай з'явы наступным чынам: "Пыталі чаму не запісваюцца, адказваюць – без гарэлкі жыць нельга, трэба піць яе піць, на хрэсьбінах, памінках,

хаўтурах, барышах, хрэсным ходзе, і іншы раз купіўшы ці прадаўшы. Іншыя кажуць – калі не піць – то ўсім. Тады яе і рабіць не трэба” [13, с. 4].

Вялася справа па ўкараненню ідэй цвярозасці і каталіцкімі святарамі, але часцей у неарганізаванай форме – без стварэння таварыстваў. Так у вёсцы Чорная Весь (Гродзенскі павет) барацьбу з п’янствам узначаліў ксёндз Шапель. Па яго ініцыятыве ў воласці былі скасаваны не толькі манапольkі, але і піўныя, была арганізавана цвярозая варта, якая сачыла за беспатэнтным гандлем у воласці і на чыгунцы [14, с. 3].

Развіццё сеткі каталіцкіх таварыстваў цвярозасці непакоіла ўлады, якія лічылі стварэнне легальных таварыстваў будзе садзейнічаць распаўсюджванню польскага ўплыва. Так, у 1911 г. Міністэрства ўнутраных спраў зацвердзіла статут каталіцкага таварыства “Цвярозасць”, гурткі якога ахоплівалі тэрыторыю Ковенскай, Курляндскай, Сувалкскай і Віленскай губерній. Стаць членамі арганізацыі маглі каталікі абодвух палоў, у тым ліку і непаўналетнія. Члены арганізацыі падзяляліся на абстытентаў, якія не спажывалі ніякіх напояў, што утрымлівалі алкаголь, і цвярозаннікаў, якія не спажывалі моцных напояў, а з астатнімі прытрымліваліся памеранасці. Непаўналетнія не мелі права голаса, не маглі быць абранымі ў кіруючыя органы арганізацыі, ім забаранялася праводзіць агітацыю. Члены таварыства павінны былі весці хрысціянскі лад жыцця, спрыяць распаўсюджванню цвярозасці, устрымацца ад моцных напояў і не прапаноўваць іх іншым [15, арк. 2 – 3]. У 1914 г. кіраўніцтва арганізацыі звярнулася ў Дэпартамент духоўных спраў з дазволам распаўсюдзіць сваю дзейнасць на іншыя губерні, у першую чаргу - Гродзенскую, аднак улады ім адмовілі. 30 лістапада 1914 г. Ковенскі губернатар у рапарце ў Дэпартамент пазначаў, што мэта “Цвярозасці” – аб’яднанне на рэлігійнай аснове літоўскага і польскага насельніцтва, а далейшае распаўсюджванне дзейнасці “даст возможность объеденить белорусов, поляков и литовцев, используя католическую веру, в одну сильносплочённую ячейку”. Негатыўны водгук атрымалі і кіраўнікі таварыства: “во главе отделений ксендзы-фанатики, которые пользуются безграничным к себе доверием населения и развивают в нём тот же фанатизм, скрыто направляя против задач Русского Правительства” [15, арк. 9 – 10]. Аднак у чым менавіта праяўлялася губернатар не пазначыў. Яшчэ больш прынцыпова выказаўся 30 мая 1915 г. Гродзенскі губернатар, які адзначыў, што арганізацыя пад выглядам правядзення ідэй цвярозасці будзе рэалізоўваць паланізатарскія мэты. У плане цвярозасці ў сувязі з ваенным становішчам, працягваў ён, “необходимости в частной инициативе нет, потребности населения удовлетворяет Попечительство о народной трезвости” [15, арк. 11].

Прынцып самаарганізацыі грамадства адначыўся і на прыкладзе вёскі Горбава (Аршанскі павет, сёння Горбава 1, Лёзненскі р-н), дзе жыхары самі арганізавалі таварыства цвярозасці, але не дачакаліся яго зацвярджэння ўладамі [16, с. 5], як і сяляне вёскі Слабада (Ільінская воласць Віленскага павета). У вёсцы Ліскава цвярозасць распаўсюдзілася праз тое, што грамада арганізавала сельска-гаспадарчае таварыства, хаўрусную краму, ашчадную касу, народны дом, чытальню, пажарную каманду і прытулак для дзяцей, старых, бяздомных. Як вынік, “цяпер ніхто з ліскоўцаў ня цягнецца дзе колечы да шынку, ці пад манаполь, а ўсякую вольную ад працы хвілю, калі не ў сваей хаце, то праводзіць у народным доме, або ў бібліятэка-чытальні, дзе знойдзе сабе разрывак і карысць разам” [17, с. 4]. Ліскава лакалізуецца аўтарам (подпіс “Liskouski”) артыкула ў Магілёўскай губерні, але на сённяшні час на тэрыторыі Беларусі ёсць толькі адна вёска з такой назвай, якая знаходзіцца ў Клецкім раёне.

Такім чынам, у працэсе станаўлення таварыстваў цвярозасці на тэрыторыі Беларусі ў адзначаны перыяд можна вылучыць 2 этапа: першы, звязаны з цвярозым рухам 1859 – 1861 гг., калі таварыствы ўзнікалі стыхійна і былі ліквідаваны дзяржавай; другі, у межах цвярозага руху канца XIX – пачатку XX ст., праходзіў пад дзяржаўным кантролем. Асаблівасцю дадзенага працэса на тэрыторыі Беларусі з’яўлялася нязначная колькасць падобных арганізацый і колькасць іх удзельнікаў, у параўнанні з іншымі рэгіёнамі Расійскай Імперыі. Гэта можна патлумачыць прыхільнасцю насельніцтва да памеранага спажывання алкаголя, пры адным з самых нізкіх паказчыкаў спажывання гарэлкі на душу

насельніцтва (0,24 вядра у сельскай мясцовасці, пры сярэднім 0,41 па імперыі, 0,94 у гарадах (сярэдні - 1,37)) [2, с. 21], а таксама недаверам дзяржавы да каталіцкіх таварыстваў. У такіх умовах насельніцтва знайшло выйсце ў самаарганізацыі.

1. Труды Первого Всероссийского съезда по борьбе с пьянством (Санкт – Петербург, 28 декабря 1909 – 6 января 1910 г.), Санкт-Петербург, 1910. – 1603 с.
2. Протько, Т. С. В борьбе за трезвость / под ред. М. О. Бича. – Минск: Наука и техника, 1988. – 162 с.
3. Извеков Н. Д. Исторический очерк состояния Православной церкви в Литовской епархии за время с 1839-1889 гг. / Н.Д. Извеков. – Москва: Печатня А.И. Снегирёвой, 1899. – 522 с.
4. Из истории борьбы за трезвость на Гроденщине / Правление Гродненской областной организаци общества "Знание", Правление Гродненской областной организации добровольного общества любителей книги, Гродненский областной совет добровольного общества борьбы за трезвость. – Гродно, 1986. – 16 с.
5. Афанасьев, А.Л. Трезвенное движение в России в период мирного развития. 1907-1914 годы: опыт оздоровления общества / А.Л. Афанасьев // Твереза література [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.literatura.tvereza.info/01/Afanasiev/td1907-1914.html. Дата доступа: 25.10.2018.
6. Мордвинов, И. Общество трезвости, жизнь и работа в нём / И. Мордвинов. – Санкт-Петербург: Типография Александро-Невского общества Трезвости, 1911. – 227 с.
7. От Святейшего Правительствающего Синода о борьбе с пьянством в народе // Гродненские епархиальные ведомости – 1909. – 26 июля. – с. 301 – 302.
8. Восович, С. М. Роль православного духовенства в утверждении трезвого образа жизни в Беларуси во второй половине XIX – начале XX в. / С.М. Восович // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2008. - № 1. – с. 9 – 11.
9. Григорьев, Н.И. Русские общества трезвости, их организация и деятельность в 1892 – 1893 гг. / Н.И. Григорьев. – Санкт-Петербург: Типография П.П. Сойкина, 1894. – 79 с.
10. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (Мінск). – Ф. 295. – Воп. 1. – Спр. 7943.
11. Наша ніва. – 1908. – № 9.
12. Наша ніва. – 1908. – № 7.
13. Наша ніва. – 1914. – № 11 – 12.
14. Наша ніва. – 1914. – № 8.
15. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (Гродна). – Ф. 1. – Воп. 27. – Спр. 2951.
16. Biełarus. – 1913. – № 5.
17. Biełarus. – 1913. – № 31.

УДК 94(476):[316.334.3+316.334.55]:338.23

РОЛЬ МИРСКИХ ПОВИННОСТЕЙ В ФИНАНСИРОВАНИИ МЕРОПРИЯТИЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛОРУССКИХ ГУБЕРНИЙ В ПОРЕФОРМЕННЫЙ ПЕРИОД

Надежда Моторова
Минск, Беларусь

В статье охарактеризована роль мирских повинностей в финансировании мероприятий социальной политики на территории белорусских губерний в пореформенный период. На основании статистических данных определена доля расходов на социальные цели в структуре мирских платежей. Сделан вывод о вспомогательном характере мирских повинностей в финансировании социальной сферы.

Ключевые слова: мирские повинности, крестьяне, социальная политика, белорусские губернии